

Edito

Het schijnbestaan

Jef Peeters

Vakantie kan een helende tijd zijn: loskomen van de dagelijkse drukte, ruimte voor wat afstand en een langere adem, tijd voor nutteloze maar wel betekenisvolle dingen. Terugkomen in de gewone werksfeer is dan soms wel een desillusionerende ervaring. Er is natuurlijk het blijde weerzien van de collega's, maar er is ook weer de drukdoenerij. "Wanneer je er een tijdje uit geweest bent, dan zie je pas in wat voor zottenkot wij leven.", zo verwoordde het deze week nog een vriend, die na een half jaar vakantie terug aan het werk was. En het lijkt elk jaar erger te worden. Telkens zijn er nieuwe vereisten, regels, procedures om het nieuwe academiejaar vorm te geven. Het is alsof een van boven komende orkestratie ieder lijkt te moeten 'activeren' tot onderdeel van een gesmeerd lopende machine.

'Kwaliteitsbewaking' heet dat vandaag, en daar kan toch niemand tegen zijn! Onder het motto van 'alles kan altijd beter' wordt echter meer dan eens bestaande kwaliteit ondergraven. In plaats van een bestaande praktijk te verbeteren maakt men er iets anders van. In de verpleegkundige ethiek wordt het fenomeen al langer gesignaleerd als de 'zorgparadox'. Om te kunnen beantwoorden aan de stijgende zorgvraag en daarbij de kwaliteit van de verpleegkundige zorg te garanderen werd er meer geprofessionaliseerd d.i. grotere efficiëntie nagestreefd via rationalisering, protocollering, enzovoort. Het paradoxale is echter dat door dergelijke 'kwaliteitszorg' formalisering en verzakelijking de overhand gaan nemen op zorg; of althans op dat wat zorg tot een intrinsiek betekenisvolle activiteit maakt: persoonlijke betrokkenheid en inzet. Vanuit mijn ervaring in het hoger onderwijs zie ik daar iets gelijkaardigs gebeuren. Vorming wordt vertechniseerd tot 'opleiding', en zo geëconomiseerd. Kwaliteitsbewaking via bedrijfsmatige modellen herdefinieert onderwijs immers tot een meer marktconform gegeven met studenten als 'klanten'. De economisering van onze samenleving blijft overal toeslaan terwijl 'kwaliteit' als een blinddoek wordt voorgehouden.

Wat hier aan de hand is kan niet krachtiger geformuleerd worden dan met een gezegde dat ik ooit oppikte uit het werk van de groene techniekfilosoof Otto Ullrich: "Het betere is de vijand van het goede." Het geloof in vooruitgang maakt onze samenleving echter blind voor wat we verliezen wanneer we aan het verbeteren slaan. Door de voorwaarts gefixeerde blik kijken we te weinig achterom. En we vragen ons dan vol onbegrip af van waar al dat onbehagen in onze samenleving wel mag komen. We zijn toch goed bezig! Het is zoals met de tijdparadoxen die Dirk Geldof in zijn essay beschrijft. En zo zit onze samenleving vol paradoxen.

Goede lectuur kan soms helpen om die paradoxen te verhelderen. Zo werd ik tijdens mijn vakantie enkele keren geconfronteerd met de thematiek van verlies door vooruitgang. De teloorgang van natuur en landschap is een wekkerend thema in het werk van Paul De Wispelaere. Het gaat daarbij niet enkel om die natuur op zich, maar ook om het verlies van ermee verbonden vormen en ervaringen van goed leven. In *Het verkoolde alfabet* troffen mij opnieuw enkele scherpe beschrijvingen daarvan. Maar met de nostalgie die daarrond hangt kan ik niet zo goed overweg. Kunnen we alleen maar treuren om wat verloren gaat? Hoe zetten we kwaadheid om in creatieve kracht?

Op de Zomerweek van Aardewerk zag ik de film *C'est quoi la vie?* terug. Een melkveehouder in het Zuiden van Frankrijk kan omwille van de zware investeringen met moeite zijn kop boven water houden. De BSE-crisis doet hem letterlijk de das om. Zijn zoon heeft de ellende van dat soort leven gezien en kiest resoluut om ermee te breken. Hij keert terug naar de leegstaande hoeve van zijn grootouders in de heuvels. Het is een keuze voor een traditioneel boerenbedrijf met zijn eenvoudige leven. Treffend is dat daarin ook een plaats is voor de grootouders die uit het rusthuis gehaald worden waar zij verkwijnen. Het antwoord dat hier gegeven wordt is mooi, maar misschien wel wat geromantiseerd. Hoe rijk het traditionele leven ook was, is dergelijke terugkeer wel mogelijk? De paradox van de onthaasting in het Zuiden van Frankrijk werd mij ooit scherp verwoord door één van mijn studentes. Een subsistentiebestaan daar was haar levensideaal, maar eerst moest zij veel geld kunnen verdienen om dat te kunnen realiseren.

Een heel ander antwoord geeft José Saramago. Diens roman *Het schijnbestaan* zet het ambachtelijke

leven van een pottenbakker tegenover het leven in het 'centrum', een zich steeds uitbreidend maar afgesloten deel van de stad, superbeveiligd, waar alles geregeld en voorzien is, ook alle sensaties die in de natuur daarbuiten kunnen beleefd worden. De pottenbakker levert aan het centrum. Wanneer de pottenbakkerij niet rendabel meer is zoekt hij samen met zijn dochter naar een alternatief. Eén van de mogelijkheden is in het centrum te gaan wonen waar de schoonzoon als bewaker een appartement kan krijgen. Het schijnbestaan in het centrum wordt echter te licht bevonden. De stroomlijning van het leven, met alle gemak en comfort die daarbij horen, kan de verwachting naar echte ervaringen, naar een 'echt' leven, met de pijn en de moeite die daarbij horen, niet opzij zetten. Dan maar bij het oude blijven en zich vooralsnog zien te rooien in de pottenbakkerij, is ook geen goed antwoord. "Als daar geen toekomst is, zal er hier ook geen zijn.", zegt de dochter. De toekomst in de stad of op het land zijn niet te scheiden, en dus moet er aan iets nieuws begonnen worden. Het open einde aan de roman - dat ik uiteraard niet verklap - is hoopvol omdat het breekt met nostalgie en fatalisme.

Met deze bespiegelingen wou ik ingaan op de suggestie van Dirk Geldof om meer vanuit paradoxen te gaan denken. De inzet daarvan wordt duidelijk wanneer we naar de uiteenzetting over Johannesburg kijken. Ook duurzame ontwikkeling raakt gevangen in paradoxen. Een al te technische benadering dreigt de centrale opgave in verdrukking te brengen: gestalte geven aan duurzame levensstijlen. En dat is net geen kwestie van technisch management, maar van levenszin en betekenisvolheid.

Een andere paradox komt aan de orde in het stuk over internationale handel en de strategie van Oxfam. We presenteren het uitdrukkelijk onder de rubriek 'debat' om uit te nodigen tot verdere discussie in dit blad.